

HZ. ALİ’NİN YAKIN DOSTU, BASRA’DA İLK TEKKE’Yİ İNŞÂ EDEN, KÛFE ZÜHD HAREKETİNİN ÖNCÜ İSMİ: ZEYD b. SÛHÂN

THE COMPANION OF ALI IBN ABI TALIB, THE FOUNDER OF
THE FIRST LODGE IN BASRA, AND A PIONEER OF THE ASCETIC
MOVEMENT IN KÛFA: ZAYD IBN SÛHÂN

EYYUP AKDAĞ*

Sorumlu Yazar

Öz

Zeyd b. Sûhân’ın (ö. 36/656) sahâbî olduğuna dâir bazı görüşler olsa da genel kanaat onun Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında yaşadığı, ancak Hz. Peygamber’i görmediği şeklindedir. Bu sebeple o, muhadramünden olup buna bağlı olarak adı tâbîinin büyükleri arasında zikredilmiştir. Zeyd b. Sûhân, Kûfe halkının değer verdiği, sözünü dinlediği ve şehrin etkili toplumsal liderlerinden birisidir. Tesirli ve güçlü hitabeti yanında kahraman ve cesur yapısıyla temayüz etmiş bir şahsiyettir. Hz. Ömer zamanındaki pek çok savaşa katılmış ve bu savaşların birinde elini kaybetmiştir. Rivayete göre elini kaybedeceğini Hz. Peygamber, önceden haber vermiş ve onu cennetle müjdelemiştir. Zeyd b. Sûhân, sahabe ihtilafında hep Hz. Ali’nin tarafında yer almış ve Cemel Vak’ası’nda da Hz. Ali’nin yanında onun bir komutanı olarak görev yapmıştır. Zeyd b. Sûhân, Hz. Ali dışında Hz. Ömer, Hz. Âişe ve Selmân-ı Fârisî ... gibi çok sayıda meşhur sahâbînin özel sevgilerini de kazanmıştır. Kûfe zühd hareketinin kurucu ve öncü isimlerinden birisi olması açısından da önem arzeden Zeyd b. Sûhân, yoğun bir ibadet hayatı geçirmiş, talebeler yetiştirmiş ve onlar için ilim meclisleri tanzim edip, dersler vermiştir. Onun tasavvuf tarihi açısından bir önemli özelliği de Basra’da zühhd ve ubbâd için ilk evi/tekkeyi inşa eden şahıs olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Zeyd b. Sûhân, Kûfe, Hz. Ali, Basra, İlk Tekke, Zühd.

Abstract

While there are some views that Zayd ibn Sûhân (d. 36/656) was a companion (sahâbî) of the Prophet Muhammad (pbuh), the prevailing opinion is that he lived in the same period as the Prophet but never actually met Him. Thus, he is mentioned among the prominent followers

Araştırma Makalesi / Künye: AKDAĞ, Eyyup. “Hz. Ali’nin Yakın Dostu, Basra’da İlk Tekke’yi İnşâ Eden, Kûfe Zühd Hareketinin Öncü İsmi: Zeyd b. Sûhân”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Özel Sayı 1 (Ağustos 2026), s. 215-232. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1695499>

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, Kastamonu/Türkiye, e-posta. eyyupakdag5@hotmail.com ORCID: 000-0002-1173-323X

(tâbiîn) and a leader valued and respected by the people of Kûfa. Zayd was a revered figure in Kûfa, known for his eloquent speech, bravery, and warrior spirit. He participated in several battles during the reign of Umar ibn al-Khattâb and lost his hand in one of these battles. The Prophet prophesied that Zayd would lose his hand in battle and enter Paradise. Zayd staunchly supported Ali ibn Abi Talib during the conflicts among the companions. During the Battle of the Camel (Wak'at al-Jamal), Ali appointed him as a commander in his army. In addition to Ali, Zayd also earned the deep affection of many prominent figures such as Umar ibn al-Khattâb, Âishah bint Abû Bakr, and Salmân al-Fârisî. Zayd ibn Sûhân holds particular significance as one of the pioneering figures of the ascetic (zuhd) movement in Kûfa. He led a life characterized by intense worship, mentored numerous students, organized scholarly gatherings for them, and delivered religious teachings. From the perspective of the history of Sufism (tasawwuf), one of the most notable aspects of Zayd ibn Sûhân's legacy is that he is credited with the establishment of the first lodge for ascetics (zuhhâd) and devout worshippers (ubbâd) in Basra.

Key Words: Tasawwuf, Zayd ibn Sûhân, Kûfa, Ali ibn Abi Talib, Basra, First Lodge, Zuhd.

Giriş

Zeyd b. Sûhân'ın mensup olduğu Kûfe, Hz. Ömer'in emriyle Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675) tarafından kurulmuş bir şehirdir. Bu şehrin kurulmasında Zeyd b. Sûhân'ın kardeşi Sa'sa'a b. Sûhân da şehir planlayıcısı olarak görev üstlenmiştir.¹ Şehrin burada kurulmasında askerî harekâta elverişli olması, zengin tarım havzaları içermesi ve ticarî güzergâhlar üzerinde bulunması gibi hususlar etkili olmuştur. Bu hususlardan dolayı bu şehir, Hz. Ali ve ilk Abbâsî halifeleri tarafından başkent olarak tercih edilmiştir.²

Zühd hareketinin ilk görüldüğü yerlerden birisi Kûfe'dir.³ Bu şehirdeki zühd anlayışının temelinde buraya gelen ve yerleşen çok sayıda sahâbî ve tâbiîn'in varlığını bilmek gerekir. Şehir kurulduktan sonra buraya yoğun bir şekilde sahâbî akını olmuştur. Molla Ali el-Kârî'nin (ö.1014/1605) *Mirkâtü'l-mefâtih* adlı eserine kaydettiğine göre fetihlere bağlı olarak sahabe hızlı bir şekilde İslam coğrafyasına yayılmış ve bu bağlamda Kûfe'ye 1500 civarında sahâbî gelmiştir.⁴ Bu sahâbîler içerisinde Kûfe'de en son vefat eden ise İbn Ebî Evfâ'dır. İbn Ebî Evfâ, Hz. Peygamber'e Hudeybiye'de ağaç altında bey'at etmiş, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ise onun verdiği hüzünden dolayı Medine'de kalamamış ve Kûfe'ye gelerek burayı kendine mesken edinmiştir. Mesken edildiği bu şehirde de 86/705 yılında vefat etmiştir.⁵

¹ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdır, 1968), 6/221.

² Casim Avcı, "Kûfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/339-341.

³ Ebû'l-'Abbâs Takıyüddîn Ahmed b. Abdülhalim b. Teymiye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, nşr. Enver el-Bâz, 'Âmir el-Cezzâr (Mısır: Dârü'l-Vefâ, 1426/2005), 10/359, 11/6; Ebû'l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf*, çev. H. İbrahim Kaçar ve Murat Sülün (İstanbul: Risale, 1996), 100.

⁴ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mollâ el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih* (Beyrût: Dârü'l-fikir, 1422/2002), 2/450.

⁵ Ebû Bekir Abdülkâhîr b. Abdurrahmân el-Cürcânî, *Dercü'd-dürrer fî tefsîri'l-âyi ve's-süver*, thk. Velid b. Ahmed ve iyâd Abdüllatîf el-Kaysî (Birintânîya: Mecelletü'l-hikme, 1429/2008), 1/269.

biriyim” diyerek hangi görüşü benimsediğini ve hangi tarafı desteklediğini açıkça belirtmiştir.¹⁰ Makalemizin konusu olan Zeyd b. Sûhân, Kûfe zühhd hareketinin öncü isimlerinden birisidir. Hâl, tavır, davranış ve fikirleriyle Kûfe zühhdünün oluşmasına etki yapmıştır. Onun en belirgin vasfı, Hz. Ali’nin yakın dostu ve arkadaşı olmasıdır.

1. Hayatı

Kaynaklarda ismi, Zeyd b. Sûhân b. Hıcr b. el-Hâris b. el-Hecres b. Subre... olarak on yedi kuşak nesli ihtiva edecek şekilde verilmektedir. Bu uzunlukta isminin verilmesi Zeyd b. Sûhân’ın toplum nazarında iyi tanındığını ve köklü bir âileye mensup olduğunu göstermektedir. Ebû Âişe, Ebû Selmân, Ebû Süleymân, Ebû Abdillâh ve Ebû Müslim olmak üzere de çok sayıda künyeye sahiptir. Nisbesi ise el-Kûfî’dir.¹¹

Zeyd b. Sûhân, Abdülkays Oğulları’na mensuptur. Mensup olduğu bu kabile Abdülkays b. Efsâ’ya nisbet edilen büyük bir Arap kabilesidir. Abdülkays’ın nesebi Adnân’a ulaşmakta ve orada Hz. Peygamber’in nesebi ile birleşmektedir. Bu kabileye mensup çok sayıda sahâbî ve tâbiî bulunmaktadır. Abdülkays Oğulları’nın ilk yerleşim yeri Tihâme, daha sonraki yerleşim yeri ise Bahreyn olmuştur. Kabile temsilcileri Hz. Peygamber’e gelip Müslüman olduklarını bildirmişler ve Hz. Peygamber de bu durumdan memnun olmuş ve onlar için hayır duada bulunmuştur.¹²

Zeyd b. Sûhân’ın sahâbî olup olmadığına dâir farklı görüşler olsa da genel kanaat onun Hz. Peygamber’in vefatından bir sene öncesinde Müslüman olduğu, ancak Hz. Peygamber’i görmediği ve onun sohbetinde bulunmadığı şeklindedir. Bundan dolayı Zeyd b. Sûhân, sahâbî değil muhadramûn olarak kabul edilmiş ve tâbiînin büyükleri arasında da adı zikredilmiştir. Zeyd b. Sûhân’ın Hz. Ömer ve Hz. Ali...gibi bazı sahâbîlerden rivayetleri olduğu halde Hz. Peygamber’den hiçbir rivayetinin olmaması onun muhadramûndan olduğu kanaatini destekler mahiyettedir.¹³

Zeyd b. Sûhân’ın ne zaman Kûfe’ye yerleştiğine dâir elimizde net bir bilgi yoktur. Ancak kardeşi Sa’sa’a b. Sûhân’ın Kûfe şehir planlayıcılardan birisi olduğu göz önüne alındığında Zeyd b. Sûhân’ın da kardeşleriyle beraber kuruluş yıllarında Kûfe’ye geldikleri ve burayı kendilerine mesken edindiklerini söylemek mümkündür. Zeyd b. Sûhân’ın Kûfe’den önce bir süre Bağdat’ın kuzey doğusunda yer alan Medâin şehrinde yaşadığı kaynaklarda geçmektedir. Kaynaklar, Zeyd b. Sûhân’ı Medâin’de

¹⁰ Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *Me’âlimüs-s-Sünen* (Haleb: Matbaatü’l-ilmîyye, 1351/1932), 4/303.

¹¹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 6/123-125; Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf (Beyrût: Dâru’l-ğarbi’l-İslâmî, 1422/2002), 9/442; Ebû Sa’îd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Sem’ânî, *el-Ensâb*, nşr. Abdurrahmân b. Yahyâ (Haydarâbâd: Meclis-i dâireti’l-meârifî’l-Osmâniyyi, 1382/1962), 6/124, 9/197; Ebû Hâtîm Muhammed İbn Hıbbân, *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmuîdhân (Haydarabad: Dâiratü’l-me’ârifî’l-Osmâniyye, 1393/1973), 4/249; Ebu’l-Kâsım Alî b. el-Hasan İbn ‘Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, nşr. Muhibbiddîn Ebî Sa’îd Ömer b. Garâme el-‘Amravî (Beyrût: Dâru’l-fikir, 1415/1995), 19/429; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’l-nübelâ*, 4/495; Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefayât*, 15/20.

¹² Sem’ânî, *el-Ensâb*, 9/191.

¹³ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 6/123-125; Sem’ânî, *el-Ensâb*, 6/124, 9/197; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, 4/249; İbn ‘Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 19/429; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’l-nübelâ*, 4/495; Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefayât*, 15/20; Ebû’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-‘Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi’s-sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrût: Dâru’l-cil, 1421), 2/646.

H. Ömer'e yakınlığıyla bilinen on dokuz şahıs arasında zikretmiştir.¹⁴

Zeyd b. Sûhân, tesirli konuşması ve etkili hitabet vasfıyla beraber; atılgan, gözû pek, cesur, kahraman ve savaşçı yapısıyla da temayüz etmiştir. Hz. Ömer zamanında vuku bulan hemen hemen bütün savaşlara katılmış ve bu savaşlarda çok büyük kahramanlık ve fedakarlıklar göstermiştir. Katıldığı savaşların birinde ise elini kaybetmiştir. Elini hangi savaşta kaybettiği konusu ihtilafıdır. Bazı kaynaklar Kâdisiyye savaşına (15/636) işaret ederken diğer bazı kaynaklar ise Nihâvend savaşına (21/642) işaret etmektedir.¹⁵ Esasında her iki savaş da Hz. Ömer döneminde Sâsânîlere karşı yapılmış ve Müslümanların zaferiyle sonuçlanmış savaşlardır.¹⁶

Zeyd b. Sûhân, her ne kadar Hz. Peygamber'i görmese de Hz. Peygamber'in müjdesine nail olmuş bir büyük şahıstır. Hz. Peygamber, Zeyd b. Sûhân'ın gelecekte elinin kopacağını çok önceden haber vermiş ve onu cennetle müjdelemiştir. Konuyla alakalı olarak Ebû Ya'lâ'nın (ö. 307/919) *Müsned*'inde yer alan Hz. Ali'den rivayet olunan hadis şu şekildedir: Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bir organı (eli), kendinden önce cennete girecek bir kimseye bakmayı arzu edenler, Zeyd b. Sûhân'a baksın!"¹⁷ Beyhakî'ye (ö. 458/1066) göre Hz. Peygamber'in bu ihbarı, Zeyd b. Sûhân'ın şehit olacağı anlamına gelir.¹⁸ Hadis, ana kaynak olarak Ebû Ya'lâ gösterilmek üzere Zeyd b. Sûhân'ı konu edinen hemen hemen tüm kaynaklarda geçmektedir. Kaynaklarda genel olarak hadisin sıhhatini zedeleyecek herhangi bir ifadenin yer almadığı görülmektedir. Konu hakkında İbn Hacer'i (ö. 852/1449) örnek vermek yeterli olacaktır. İbn Hacer, *el-İsâbe* adlı eserine hadisi kaydetmiş ve hadisin senedine dair ise herhangi bir olumsuz söz söylememiştir.¹⁹

İbn Ebî'd-Dünyâ'nın (ö. 281/894) eserine kaydettiğine göre Zeyd b. Sûhân, eli kesilip kanlar içinde kaldığı bir zamanda bile yüzünden tebessümü hiç eksik etmemiştir. Kendisine: "Bu durumda nasıl tebessüm edebiliyorsun?" diye sorulduğunda: "Tamam bu bir elemidir, acıdır. Fakat Allah'tan umduğum sevap, bu acıyı gidermekte ve bu durumu kolaylaştırmaktadır. Ben bu acımı, faydası olmayacak ve elimi hiçbir şekilde yerine getirmeyecek bir keder ve bir tasa acısı ile mi geçireyim? Oysa benim tebessümümde Müslümanlar için bir teselli ve bir rahatlama vardır," diyerek cevap vermiştir.²⁰

Zeyd b. Sûhân, elini kaybetmesine rağmen daha sonra vuku bulan savaşlara katılmaktan geri durmamıştır. En son 36/656 yılında vuku bulan Cemel Vak'ası'na Abdülkays oğullarının reisi ve Hz. Ali'nin seçkin arkadaşı ve komutanı olarak katılmış ve bu savaşta aldığı ağır yaralara bağlı olarak vefat etmiştir. Yaralı hâlde

¹⁴ Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 9/442; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, 15/20.

¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/124; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: *Müessesetü'r-risâle*, 1420/2000), 14/429.

¹⁶ İbrahim Sarıçam, "Nihâvend", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/98.

¹⁷ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ يَسْبِقُهُ بَعْضُ أَغْضَانِيهِ إِلَى الْجَنَّةِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى زَيْدِ بْنِ صُوحَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ bkz. Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali et-Temimî, *Müsnedü Ebi Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, 1404/1984), 1/393 hadis no:511.

¹⁸ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli ş-şer'i'a*, thk. Abdülmu'ti Kal'acî (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1408/1988), 6/416.

¹⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/532.

²⁰ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebî'd-Dünyâ, *es-Sabru ve's-sevâbu 'aleyhi*, thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1428/1997), 71-72.

iken yanında bulunanlara bazı vasiyetlerde bulunmuştur. O vasiyetlerden birisi kendinden önce öldürülen kardeşi Seyhân b. Sûhân ile aynı kabre konulma isteği, diğeri ise çorapları/mestleri dışında üzerindeki kanlı elbiselerinin çıkartılmaması, bedeninde yer alan kanların yıkanmaması ve o şekilde defnedilme arzusudur. Bu vasiyete sebep olarak da şunları söylemiştir: “Ben taraf ve hasım biriyim. Hesap günü beni öldürenlere karşı bunları delil getirerek hesaplaşacağım.”²¹

Zeyd b. Sûhân'ın yaptığı vasiyetin aynısını ilk Müslümanlardan Ammâr b. Yâsir'in (ö. 37/657) de yaptığını görmekteyiz. Cemel Vak'ası'ndan bir sene sonra vuku bulan Sıffin Savaşı'na katılan ve burada ağır yaralanan Ammâr b. Yâsir, cenazesinin yıkanmamasını ve elbiselerinin çıkarılmadan kefen olarak kullanılmasını istemiştir. Ammâr b. Yâsir'in bu vasiyeti yerine getirilmiş, cenazesi yıkanmamış ve kefenlenmemiştir. Hz. Ali, sadece cenaze namazını kıldırmakla yetinmiştir.²² Muhtemelen Ammâr b. Yâsir bu vasiyetinde Zeyd b. Sûhân'dan etkilenmiş olmalıdır.

2. Kardeşleri

Zeyd b. Sûhân'ın, Seyhân b. Sûhân ve Sa'sa'a b. Sûhân olmak üzere iki meşhur kardeşi vardır. Bu iki kardeş de Zeyd b. Sûhân gibi etkili hatip ve onun gibi gözü pek, cesur büyük kahramanlardır.

Seyhân b. Sûhân

Seyhân b. Sûhân hakkında diğer kardeşlere nazaran kaynaklarda daha az bilgi vardır. Bazı kaynaklarda onun Umman'da Ridde hareketlerinin bastırılmasında aktif görev aldığına dair bazı bilgiler yer almaktadır. Onun hakkındaki bilgiler daha çok vefatına dairdir. Seyhân b. Sûhân diğer kardeşleriyle beraber Cemel Vak'ası'na katılmış ve bu savaşta sancağı eline ilk önce o almıştır. Seyhân b. Sûhân'ın öldürülmesinden sonra sancağı Zeyd b. Sûhân, onun ardından ise diğer kardeş Sa'sa'a b. Sûhân almıştır. Seyhân b. Sûhân'ın öldürülmesinden sonra ağır yaralanan Zeyd b. Sûhân: “Beni, kardeşim Seyhân b. Sûhân ile aynı kabre koyun,” diye vasiyette bulunmuş ve bunun üzerine iki kardeş aynı kabre defnedilmiştir.²³

Sa'sa'a b. Sûhân

Zeyd b. Sûhân'ın bir diğer kardeşi ise Sa'sa'a b. Sûhân'dır. Sa'sa'a b. Sûhân da diğer kardeşler gibi Hz. Peygamber hayatta iken Müslüman olmuş, ancak O'na mülaki olamamış ve bu sebeple sahabe mertebesine yükselememiştir. Ebû Talha, Ebû Ömer ve Ebû 'Ikrima gibi künyelere sahip olan Sa'sa'a b. Sûhân da diğer kardeşleri gibi Hz. Ali'nin yakın dostlarından. Sahabe arasındaki ihtilaflarda hep Hz. Ali'nin yanında yer almış, Cemel ve Sıffin Vak'aları'nda Hz. Ali'nin en güvendiği isimler arasında bulunmuş ve onun komutanlarından birisi olarak orduda görev ifa etmiştir.

²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/125; Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemâm es- San'ânî, *Musannefü Abdürrezzâk*, thk. Habîburrahmân el-E'zamî (Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403), 3/542, hadis no: 6640; Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Şü'abü'l-îmân*, thk. Muhammed es-Saîd Bisîyûnî (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1410), 3/252; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk (Târihu'l-Taberî)* (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1407), 3/48; San'ânî, *Musannefü Abdürrezzâk*, 3/542 hadis no: 6640; Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 4/26, 8/321; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/249; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 9/197.

²² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/26.

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/125, 221; Taberî, *Târihu'l-ümem*, 3/48.

Hız. Ali, Kûfe’de ölümüne sebep olan suikasta uğradığında onun yanına gelmiş ve yerine bir kimseyi halef bırakıp bırakmadığını öğrenmek istemiştir. Bu isteğe Hız. Ali şöyle cevap vermiştir: “Ben yerime kimseyi halef bırakmıyorum. Eğer Allah size hayır dilerse nasıl ki bizim başımıza Ebû Bekir’i getirdiği gibi sizin başınıza da en hayırlınızı getirir.”²⁴

Kûfe şehrinin planlayıcıları arasında yer alan Sa’sa’a b. Sûhân, yaratılış itibarıyla korkusuz, cesur ve atılgandır. Hız. Ömer, Hız. Osman ve Muâviye b. Ebî Süfyân gibi idarecilerin karşısına çıkarak doğru bildiğini söylemekten çekinmemiştir. Gençliğinde ganimet mallarının taksimi sırasında Hız. Ömer gibi bir idarecinin karşısına çıkarak şunları söylemiştir: “İnsanlarla sadece Kur’ân’da indirilmeyen şeyler hususunda istişare et. Kur’ân’da yer alan hususlar da ise istişareye gerek yoktur. Allah nereye ver dediyse sen de onu oraya ver!” Hız. Ömer, Sa’sa’a b. Sûhân’ın bu cüretkar çıkışını ve sözlerini doğru bulmuş ve kendisine şunları söylemiştir: “Sen bendensin ben de sendenim!”²⁵

Sa’sa’a b. Sûhân, Hız. Osman’ın karşısında da çekinmeden görüş ve düşüncelerini ifade etmiştir. Hız. Osman bir ara bu çıkışlardan rahatsız olmuş ve onu Şâm’a sürgün göndermiştir. Muâviye b. Ebî Süfyân da Hız. Osman gibi Sa’sa’a b. Sûhân’ın bazı karşı çıkışlarından, korkusuzca ifade ettiği görüş ve düşüncelerinden rahatsız olmuş ve: “Seni hatip olarak görmekten nefret ederim,” diyerek tepkisini bildiren sözler söylemiştir. Bu sözler üzerine Sa’sa’a b. Sûhân da ona: “Ben de seni halife olarak görmekten nefret ederim,” diyerek karşılık vermiştir.²⁶

Sa’sa’a b. Sûhân, talebelerine ve sevdiklerine: “Mümine halis bir duygu ile kafiye ise güzel ahlakla yaklaşın” diye tavsiyede bulunmuştur. Ona göre kafir bir kimse güzel ahlaktan hoşnut olur, Mümin kimseye ise hâlisane yani içten ve samimi davranmak gerekir. Sa’sa’a b. Sûhân, Muâviye b. Ebî Süfyân’ın hilafet yıllarında (661-680) Kûfe’de vefat etmiştir.²⁷

3.Bazı Sahâbîlerle İlişkileri

Hız. Ali

Hız. Ali’nin en seçkin ve en yakın arkadaş ve dostlarından birisinin Zeyd b. Sûhân olduğunu tekrar hatırlatmak gerekir. Zeyd b. Sûhân, Hız. Ali’nin yanına gidip onunla görüşebilen şahıslardan birisidir. O, sahâbenin ihtilafında hep Hız. Ali’nin tarafını tutmuş ve onun yanında tüm savaflara katılmıştır. Cemel Vak’ası’nda Kûfe halkının Hız. Ali’nin yanında yer almasında önemli bir rol üstlenmiştir. Tesirli konuşmalar yaparak halkı savafla katılmaya ve Hız. Ali’nin yanında durmaya teşvik etmiştir. Bu sebeple Hız. Ali, zor zamanlarda sürekli yanında duran Zeyd b. Sûhân’a özel bir sevgi

²⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü l-kübrâ*, 6/221; İbn ‘Asâkir, *Târihu medîneti Dimaşk*, 73/197; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Târihu l-İslâm ve vefeyâtü l-meşâhîri l-a’lâm*, nşr. Beşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dâru l-ğarbi l-İslâmî, 2003), 2/361.

²⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü l-kübrâ*, 6/221; Ebû l-Hasan Ali b. Ebî l-Kerem İbnü l-Esir, *Üsdü l-ğâbe fî ma’rifeti s-sahâbe* (Beyrüt: Dâru l-fikr, 1409/1989), 2/403; Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Abdilber, *el-İstî’âb fî ma’rifeti l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru l-Cil, 1412/1992), 2/712.

²⁶ İbnü l-Esir, *Üsdü l-ğâbe*, 2/403; Zehebî, *Siyeru a’lâmi l-nübelâ*, 4/498; Zehebî, *Târihu l-İslâm*, 2/506.

²⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü l-kübrâ*, 6/221; Ebû Ya’lâ, *Müsnedü Ebî Ya’lâ*, 1/393 hadis no:511; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed es-Sa’lebi, *el-Keşf ve l-beyân*, thk. Ebu Muhammed b. ‘Âşûr (Beyrüt: Dâru ihyâi t-türâsi l-‘Arabî, 1422/2002), 3/48.

duymuştur. Bu sevginin oluşumunda Zeyd b. Sûhân'ın cennetlik olduğunu müjdeleyen hadisin etkili olduğunu tahmin etmek güç değildir. Çünkü hadisi bizzat Hz. Ali rivayet etmiştir.²⁸

Zeyd b. Sûhân, Hz. Ali'den semâ' yoluyla yani bizzat işiterek tahammül ettiği bazı hadisleri rivayet etmiştir. Bu hadislerden birisi Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde şu şekilde yer almıştır: “Zeyd b. Sûhân, bir seferinde Hz. Ali'nin yanına gittiğinde ona: “Rasûlullah'ın sana yasakladığı şeyleri sen de bana haber ver,” demiştir. Bunun üzerine Hz. Ali şunları söylemiştir: “Rasûlullah; hantemi, dübbâi, nakîri, (Bunlar testi isimleridir. Araplar bu testilere hurma ve kuru üzüm koyar ve daha sonra üzerlerine su ilave ederlerdi. Bu içecekler de süratli bir şekilde içkiye dönüştürdü.) ci'ayı (arpa şırasını içmeyi), altın yüzük takmayı, ipek ve ipek karışımı elbiseler giymeyi ve kırmızı ipektan mamul eyerlere binmeyi yasakladı.”²⁹

Hz. Âişe

Zeyd b. Sûhân'ın görüştüğü sahâbilerden birisi de Hz. Âişe'dir. Hz. Âişe Zeyd b. Sûhân'ı hâlis evlat olarak görmüş ve ona bu şekilde hitap etmiştir. Hz. Âişe, beş gece devam eden Cemal Vak'ası öncesi, Basra'ya geldiğinde Zeyd b. Sûhân ile birkaç defa yüz yüze görüşmüş ve ayrıca kendisine mektup göndermiştir. Mektubuna “Ebû Bekir'in kızı, müminlerin annesi, Rasûlullah'ın habibesi Âişe'den, hâlis evlat Zeyd b. Sûhân'a” diye başlamıştır. Hz. Âişe, Zeyd b. Sûhân'dan kendisine yardımcı ve destek olmasını, eğer bunu yapmayacaksa en azından Hz. Ali'yi desteklemekten vazgeçmesini ve evine çekilip savaştan uzak durmasını istemiştir. Zeyd b. Sûhân da cevabı yazısında şunları ifade etmiştir: “Rasûlullah'ın habibesi, Ebû Bekir es-Siddîk'in kızı Âişe'ye! Evet ben, senin hâlis evladım. Ancak eğer sen bu işten vazgeçip evine dönmezsen, sana ilk karşı çıkan ben olurum. Allah sana evinde kalmanı, bize de fitne olmasın diye savaşmayı emretti. Sen emrolunduğun şeyi terk ediyorsun ve bizi de emrolduğumuz şeyden nehyetmeye çalışıyorsun!”³⁰

Hz. Âişe, Cemal Vak'ası nihayete erince kendi safında yer alan Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm'ın durumlarını sorduğu gibi karşı safta yer alan Zeyd b. Sûhân'ın da durumunu sormuştur. Her üçünün de öldüğü söylenince her üçüne de ayrı ayrı dualar etmiş ve hepsine Allah'tan mağfiret istemiştir. Bu dualara şahit olan Hâlid b. el-Vâşime: “Her iki grupta yer alan Talha, Zübeyr ve Zeyd için dua ettin. Ancak bunlar hasımdılar Cennette ebedi olarak beraber olmayacaklardır,” deyince Hz. Âişe: “Zeyd'in de hayır üzerine olduğunu, böyle söz söylememesi gerektiğini Allah'ın rahmetinin geniş ve her şeye kadir olduğunu bildirmiştir.”³¹

²⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/647; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 9/197.

²⁹ جاء زيد بن صوحان إلى علي ، فقال حدثني ما نهاك عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال نهاني عن الخنم ، والدباء ، والنقيز ، والجعة ، وعن خاتم الذهب ، أو قال : حلقة الذهب - وعن الحرير والقسي ، والميثرة الحمراء bkz.Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, thk. Es-Seyyid Ebû'l-Mu'âtî en-Nûrî (Beyrût: 'Âlemü'l-kütüb, 1419/1998), 1/138.

³⁰ Taberî, *Târîhu'l-ümem*, 3/22.

³¹ San'ânî, *Musannefü Abdurrezzâk*, 11/289, hadis no: 20564; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/301, hadis no:16718; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/140.

Hız. Ömer

Zeyd b. Sûhân, Hız. Ömer'in yakinen tanıdığı bir isimdir. Hız. Ömer zamanındaki hemen hemen tüm fetihlere katılmış, hatta elini bu fetihlerin birinde kaybetmiştir. Zeyd b. Sûhân Kûfe halkının değeri verdiği bir şahıstır. Buna bağılı olarak Kûfe'yi temsil eden heyette yer almış, zaman zaman Hız. Ömer'in yanına giderek görüşmelerde bulunmuştur. Görüşme sonrasında Hız. Ömer, Zeyd b. Sûhân'ı emir gibi uğurlamış, bineğinin üzengisine basarak onun rahat bir şekilde binmesine yardımcı olmuştur. Yanındakilere de hem Zeyd b. Sûhân için hem de onun dostları için böyle yapmalarını emir buyurmuştur.³²

Abdullah b. Ebî'l-Huzeyl, görüşmelerin birinde vuku bulan olayı şu şekilde anlatmıştır. Zeyd b. Sûhân'ın içinde yer aldığı Kûfe heyeti Hız. Ömer'e geldiler. Bu görüşmede Şam halkından bir adam Zeyd b. Sûhân'ın yanına geldi ve şöyle dedi: "Ey Kûfe ehli! Sizler ehli-i İslâm'ın hazinesisiniz. Sizden Basra ehli yardım istedi, onlara yardım ettiniz. Şam ehli istedi onlara da yardım ettiniz." Hız. Ömer görüşme sonunda Zeyd b. Sûhân'ın bineğini hazırlattı ve onu bir emir gibi tazim göstererek uğurladı. Kûfe temsilcilerine de: "Zeyd b. Sûhân'a bu şekilde davranın yoksa sizi cezalandırırım," diyerek uyardı.³³

Hız. Osman

Zeyd b. Sûhân'ın Hız. Osman ile de görüşmeleri olmuştur. Zaman zaman Kûfe'den Dimaşk'a gitmiş ve orada Hız. Osman'la görüşmüştür. Bazı görüşmelerin sert geçtiği tarihi bir vakıadır. Talebelerinden Humeyd b. Hilâl'in rivayetine göre Zeyd b. Sûhân, Hız. Osman'ın karşısına dikilerek şunları söylemiştir: "Sen adaletten meylettin ümmetin de meyletti. Sen adaletli ol ki, ümmettin de adaletli olsun." Zeyd b. Sûhân bu sözü üç kere tekrarladı. Bunun üzerine Hız. Osman: "Söylediklerini duydum ancak sen bana itaat ediyor musun?" diye sordu. Zeyd b. Sûhân bu soruya: "Evet itaat ediyorum" diyerek karşılık verdi. Daha sonra Hız. Osman: "Hak Şam'la beraberdir," dedi.³⁴

Hız. Osman, Zeyd b. Sûhân'ın sert sözlerinden ve menfî tavırlarından bir ara rahatsızlık duymuş ve onu Kûfe'den Şâm'a sürmüştür.³⁵ Her ne kadar Zeyd b. Sûhân, Hız. Osman'a karşı yer yer cüretkâr tavırlar takınsa da Hız. Osman'ın öldürüldüğü gün çok üzölmüş ve üzüntüsünü şöyle ifade etmiştir: "Kalpler nefretle dağıldı. Allah'a yemin olsun ki kıyamet gününe kadar bu kalpler bir daha ülfet edip birleşmeyecektir."³⁶

Muâviye b. Ebî Süfyân

Zeyd b. Sûhân'ın görüşmelerde bulunduğu diğeri bir isim Muâviye b. Ebî Süfyân'dır. Zeyd b. Sûhân Kûfe heyeti ile beraber Dimaşk'a gelip burada 'Amr b. Zürrâre'nin yanında konakladıklarında Muâviye de buraya gelmiştir. Muâviye,

³² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/125; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 9/124; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'l-nübelâ*, 4/496; Ebu'l-Muzaffer Şemseddin Yûsuf b. Kızoğlu b. Abdullâh Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân fi tevârîhi'l-a'yân*, nşr. Muhammed Berekat, Kâmil Muhammed el-Harrât, 'Ammâr Rihâvî (Dimaşk: Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 1434/2013), 6/231.

³³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/125; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 6/124.

³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/124; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 19/430.

³⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, 6/230.

³⁶ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 39/460-491.

heyetkilerle ilk önce iyi davranmış ve onlara ikramlarda bulunmuştur. Bir müddet sonra heyette bulunan el-Eşter ile Muâviye arasında sert tartışmalar vuku bulmuş bunun üzerine Muâviye onu hapse attırmıştır. el-Eşter'in hapse atılması üzerine 'Amr b. Zûrâre ayağa kalkarak: "Eğer onu hapiste tutmaya devam edersen karşında başka kimseler daha bulursun," demiştir. Bunun üzerine Muâviye 'Amr'ı da hapse atmıştır. Heyette yer alan diğer kimseler: "Bize karşı güzel davran," dedikten sonra susmuşlardır. Bunun üzerine Muâviye heyete yönelerek: "Neden konuşmuyorsunuz?" diye seslendiğinde Zeyd b. Sûhân: "Söz ile ne elde edeceğiz? Eğer biz zalimsek yani haksızsak Allah'a tevbe ederiz eğer mazlumsak Allah'tan âfiyet dileriz," demiştir. Muâviye: "Zeyd b. Sûhân'a: "Sen doğru bir adamsın" diyerek onun Kûfe'ye dönüşüne izin vermiş ve Saîd b. el-Âs'a mektup yazarak şunları ifade etmiştir: "Zeyd b. Sûhân'ın faziletini gördüm ve ona Kûfe'deki evine gitmesine izin veriyorum. Sen, ona ve onun yanında yer alan kimselere iyi davran. O kimselere eziyet verme!" Bunun üzerine Zeyd b. Sûhân Muâviye'ye teşekkür etmiş ve yanından ayrılırken ondan hapistekileri bırakmasını istemiştir. Muaviye de ona duyduğu saygıdan dolayı bu isteği yerine getirmiştir.³⁷

Selmân-ı Fârisî

Zeyd b. Sûhân'ın çok sevdiği ve görüştüğü isimlerden birisi de Selmân-ı Fârisî'dir (ö. 36/656). Zeyd b. Sûhân ile Selmân-ı Fârisî arasında uhuvvet/kardeşlik akdi vardır. Zeyd b. Sûhân, Selmân-ı Fârisî'ye duyduğu aşırı sevgiden dolayı Ebû Selmân şeklinde künye almıştır. Selmân-ı Fârisî de aynı şekilde Zeyd b. Sûhân'ı çok sevmiş ve onun büyüklüğünü takdir etmiştir. Esas olarak İran asıllı olan Selmân-ı Fârisî, Kûfe şehrinin kuruluşuyla beraber Kûfe'ye gelmiş ve buraya yerleşmiştir. Bu yüzden Kûfe halkından kabul edilen Selmân-ı Fârisî, Hz. Osman'ın hilafetinin sonlarına doğru ise vefat etmiştir.³⁸

Zeyd b. Sûhân, Selmân-ı Fârisî'ye nasıl Müslüman olduğunu sormuş ve bu hususta Selmân-ı Fârisî'den dinlediklerini de nakletmiştir. Bu bağlamda Selmân-ı Fârisî'nin nasıl Müslüman olduğuna dair bilgiler, genel olarak Zeyd b. Sûhân'ın rivayetlerine dayandığının bilinmesi gerekir. Selmân-ı Fârisî, Zeyd b. Sûhân'ı büyük görmüş ve ona tazim göstermiştir. Selmân-ı Fârisî, emir olarak bulunduğu savaşlarda namazı kendisi kıldırmamış, Zeyd b. Sûhân'a emir vererek onun kıldırmasını istemiştir. Zeyd b. Sûhân da emre imtisalen namazları kıldırmış ve tesirli hutbeler irat etmiştir.³⁹

Selmân-ı Fârisî, Kur'ân okumak ve öğrenmek için kendisine gelen kimseleri Zeyd b. Sûhân'a göndermiştir. Bu konuda Selmân-ı Fârisî: "Kur'ân Arapça'dır. Bu sebeple onu Arap bir adamdan öğrenin," demiştir. Kaynaklarda Zeyd b. Sûhân'ın çok güzel Kur'ân okuduğu ve Kur'ân ahkamına son derece bağlı olduğu bildirilmektedir. Selmân-ı Fârisî, Zeyd b. Sûhân'a: Kur'an ile sultan (otorite) çatıştığı zaman sen hangi taraftasın? diye sormuş, o da bu soruya: "Ben Kur'ân ile beraberim" cevabını vererek

³⁷ Belâzürî, *Cumel min ensâbi'l-eşraf*, 5/532; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 19/430.

³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/124; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 2/637-638.

³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/124; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, 6/231; Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/444; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/542; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2/82; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 2/637-638; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 21/396.

tavrını net olarak ortaya koymuştur.⁴⁰

Zeyd b. Sûhân bazı âyetlerin izahında Selmân-ı Fârisî'ye baş vurmuş ve ondan yardım istemiştir. Bu manada Selmân-ı Fârisî'ye “O müminler ki imanlarına zulüm karıştırmadılar,”⁴¹ âyetini hatırlatarak bu âyetin kendini her taraftan kuşattığını ve kendini çok düşündürdüğünü ifade etmiş ve buna bağlı olarak: “Bu âyetin kapsamından kim kurtulabilir?” diye sormuştur. Selmân-ı Fârisî, bu soruya âyette geçen zulüm kelimesinin şirk manasına geldiğini: “Muhakkak ki şirk, büyük bir zulümdür”⁴² âyetini delil getirerek cevap vermiştir. Zeyd b. Sûhân, bu açıklamaya çok sevinmiş ve bu açıklamanın kendisini, ailesinden ve malından daha çok mutlu ettiğini beyan etmiştir.⁴³

Zeyd b. Sûhân'ın zühd ve ibadet hayatının aşırılıktan uzak mutedil bir seviyeye gelmesinde Selmân-ı Fârisî'nin uyarılarının etkili olduğu görülmektedir. Selmân-ı Fârisî, aşırı ibadet hayatı olan Zeyd b. Sûhân'ı yer yer ikaz etmiş ve ondan ibadetlerini azaltmasını ve mutedil bir seviyeye çekmesini istemiştir. Bu manada Zeyd b. Sûhân'ın geceleri tamamen ibadetle ve gündüzleri de tamamen oruçlu geçirdiği haberi ulaşınca onun evine gitmiş ve hanımına: “Zeyd b. Sûhân nerededir?” diye sormuş, Hanım da: “Burada yok,” diyerek cevap vermiştir. Bunun üzerine Selmân-ı Fârisî, Hanım'a: “Yemek yap, güzel elbiseler giy ve sonra da Zeyd b. Sûhân'ı çağır,” demiştir. Çağrı üzerine Zeyd b. Sûhân geldiğinde önüne yemek konulmuştur. Selmân-ı Fârisî: “Ey Zeyd! Yemekten ye!” dediğinde Zeyd b. Sûhân: “Ben oruçluyum,” demiştir. Selmân-ı Fârisî: “Zeyd ye! Dininde eksilme olmaz. Bu yaptıkların doğru değildir. Senin üzerinde gözünün, bedeninin ve zevcenin hakkı vardır.” Bu ikazlardan sonra Zeyd b. Sûhân orucunu bozup yemeği yemiştir.⁴⁴

Kaynaklarda Selmân-ı Fârisî'nin Zeyd b. Sûhân'ı ikaz ettiği gibi benzer şekilde Ebû'd-Derdâ'yı da ikaz ettiği görülmektedir.⁴⁵ Zeyd b. Sûhân da Selmân-ı Fârisî'yi eleştirmekten uzak durmamıştır. Zühd konusundaki yaklaşımından dolayı onu zaman zaman uyarmıştır. Rivâyete göre Selmân-ı Fârisî çarşıya gelir ve buradan bir “vesk” miktarında yiyecek satın alır. Bu alışverişe şahit olan Zeyd b. Sûhân: “Ey Ebû Abdullah! Sen Hz. Peygamber'in sahâbîsisin. Sahâbî böyle mi yapar?” der. Bunun üzerine Selmân-ı Fârisî de ona şunları söyler: “Nefis rızkını elde ettiğinde huzura kavuşur, kendini ibadete adar ve takıntı ve vesveselerden kurtulur.”⁴⁶

⁴⁰ Ebû 'Ubeyde el-Kâsım b. Sellâm el-Bağdâdî, *Fadâilü'l-Kur'ân*, thk. Mervân el-'Atıyye, Muhsin Harrâbe (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1415/1995), 13, 350.

⁴¹ بَكَزَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْرُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ bkz. (En'âm, 6/82).

⁴² عَظِيمُ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ bkz. (Lokman 31/13).

⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 11/497; İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2/638.

⁴⁴ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/942; Ebû'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-ümmey ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ, Mustafâ Abdülkâdir 'Atâ (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1412/1992), 5/111.

⁴⁵ Selmân-ı Fârisî'nin Zeyd b. Sûhân ile uhuvvet/kardeşlik akdi olduğu gibi Ebû'd-Derdâ ile de uhuvvet akdi vardır. Bu akdi bizzat Hz. Peygamber gerçekleştirmiştir. Selmân-ı Fârisî, Şâm'a uğradığında kardeşi Ebû'd-Derdâ'nın yanına uğrar ve onu ziyaret ederdi. Gündüzleri sürekli oruçlu, geceleri sürekli ibadet halinde olan Ebû'd-Derdâ'ya şunları söylemiştir: “Rabbinin senin üzerinde hakkı var, ehlinin senin üzerinde hakkı var, bedeninin senin üzerinde hakkı var.” Bkz. İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 2/637-638.

⁴⁶ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1/207; Ebû'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, thk. Ahmed b. Ali (Kâhire: Dâru'l-hadis, 1421/2000), 1/209.

Vesk, bir deve yükü veya altmış sa'lık o da yaklaşık 170 kilografa karşılık gelen bir ağırlıktır. Zeyd b. Sûhân, bu büyük miktarda gıda alan Selmân-ı Fârisî'yi zühd ve tevekküle sadık kalmadığı için uyarmıştır. Zeyd b. Sûhân'a göre Selmân-ı Fârisî'nin yaptığı bu durum zühd ve tevekküle uygun değildir. Ancak Selmân-ı Fârisî'nin yiyeceği elde tutarak bu şekilde nefsin mutmain olması hususundaki yaklaşımını çok değerli ve kıymetli bilmek gerekir. Esasında tasavvuf tarihine bakıldığında her iki anlayışa sahip zâhidlerin olduğunu görmek mümkündür. Buraya kadar anlatılanlar Zeyd b. Sûhân üzerinde Selmân-ı Fârisî'nin çok büyük tesiri olduğunu açıkça göstermektedir. Zeyd b. Sûhân, Cemel Savaşı'nda yaralı halde iken Selmân-ı Fârisî'nin şu sözünü de rivayet etmekten geri durmamıştır: "Bu ümmet ancak ahitlerine sadık kalmadığında helak olacaktır."⁴⁷

4.İlmî Şahsiyeti, Görüş ve Düşünceleri

İbn Teymiyye'ye (ö.728/1328) göre Basra zühdü ibadet ve havf temelli iken Kûfe zühdü ise ilim ve fıkıh temellidir. Bu sebeple Kûfe için fıkıhın yeri, Basra için de ibadetin yeri denmiştir.⁴⁸ Kûfe'de ilim sahibi fetvâ verenler arasında 'Alkame b. Kays en-Neha'î (ö. 62/682), el-Esved b. Yezîd en-Neha'î (ö. 75/694), 'Amr b. Şürahbîl el-Hemedânî (ö. 63/683), Mesrûk b. el-Ecda' (ö. 63/683), 'Abîde es-Selmânî (ö. 72/691), Şüreyh b. el-Kâdî (ö. 80/699), Selmân b. Rabî'a (ö. 32/652), Süveyd b. Ğafele (ö. 80/699), Abdurrahman b. Yezîd en-Neha'î (ö. 98/716), Ebû Vâil Şakîk (ö. 82/701)... olmak üzere çok sayıda isim zikredilir. Bu verilen uzunca listede Zeyd b. Sûhân'ın da ismi yer almaktadır. Kûfe fakihlerinin genel özelliği Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32/652-53) talebeleri ve dostları olmalarıdır.⁴⁹

Kaynaklarda Zeyd b. Sûhân'ın verdiği fetvalara dair bazı bilgiler bulmak mümkündür. Zeyd b. Sûhân, "lukata" yani buluntu malın alınmaması ve bu maldan istifade edilmemesi görüşündedir. Ona göre bu tür malları bulan kişilerin, bunları buldukları yerlere bırakmaları gerekir. Ayrıca Zeyd b. Sûhân, tek bir ihramla hac ve umrenin beraber yapılmasını da doğru bulmamıştır.⁵⁰ Cuma hutbesi dinlenirken konuşan birisi olduğunda nasıl davranılması gerektiği hususunda Abdürrezzak b. Hemmâm (ö.211/826) *el-Musannef* adlı eserine Zeyd b. Sûhân'ın şu görüşünü kaydetmiştir: "Cuma namazına geldiğinizde dinleyiniz (konuşmayınız) ve çakıl taşlarıyla uğraşmayınız. Yanınızdaki bir adam konuşursa ona göz kırpın, uzaktaysa ise ona işaret edin."⁵¹

Zeyd b. Sûhân, başta Kûfe'de zaman zaman da Basra'da ders halkaları tanzim ederek talebeler yetiştirme gayreti içinde olmuştur.⁵² Talebeleri arasında Ebû'l-Ehvas 'Avf b. Mâlik (ö. ?), el-İzâr b. Harîs (ö. ?), Musab Ebû'l-Müsennâ (ö. ?), Humeyd b. Hilâl (ö. ?), 'Ammâr ed-Dehenî (ö. ?), Şihâb b. 'Ibâd (ö. ?) Huleyd b. Abdillâh el-

⁴⁷ Beyhakî, *Şü'abü'l-îmân*, 15/280.

⁴⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 10/359, 11/6.

⁴⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkû'in*, thk. Tâhâ Abdurraûf Said (Beyrût: Dâru'l-cil, 1973), 1/25.

⁵⁰ İbn Hanbel, *Müsnedü Ahmed*, 1/2537, 53, 5/126; San'ânî, *Musannefû Abdırrezzâk*, 3/214, hadis no: 5381; Beyhakî, *Şü'abü'l-îmân*, 2/116; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/313.

⁵¹ San'ânî, *Musannefû Abdırrezzâk*, 3/214 hadis no:5381.

⁵² İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/204.

Basrî (ö. 91/709) ve Şakîk b. Seleme (ö. 82/701)...gibi isimler zikredilmektedir.⁵³

Zeyd b. Sûhân, talebelerine zühdü ve Hz. Ali sevgisini aşlamıştır. Bu kısımda örnek olması açısından talebeleri arasında yer alan Şakîk b. Seleme'yi zikretmek gerekir. Şakîk b. Seleme, zühd anlayışıyla öne çıkmış bir şahsiyettir. Kûfe'nin zâhidleri arasında ismi zikredilir. Hz. Ömer zamanında Şam ve Filistin fetihlerinde bulunmuş, Sıffin ve Nehrevan savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer almıştır. Zâhidâne bir hayat yaşayan Şakîk b. Seleme, hayatını Kûfe'de kendisini ve atını barındıracak büyüklükte kamıştan yapılmış bir kulübede geçirmiştir...⁵⁴

Zeyd b. Sûhân hadis rivayetinde de bulunmuştur. Rivayet ettiği hadisler azdır, ancak rivayet ettiği hadislerde râvî olarak hep sika kabul edilmiştir.⁵⁵ Meclislerinde hadisleri konu edinip açıklamalarda bulunurken talebelerine cömert olmalarını ve güzel davranışta bulunmalarını tavsiye etmiştir. Meclislerinin bir ana konusu da havf (korku, الخوف) ve tama' (ümit, الطمع) olmuştur. Ona göre kullar Allah'a korku ve ümit hâli ile vâsıl olurlar. Talebesi Mutarrif (ö. 95/713) bu konuda Zeyd b. Sûhân'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın kulları! Cömert olunuz ve güzel davranışlarda bulununuz. Kulları Allah'a ulaştıran iki yol vardır. Bunlar korku ve ümittir."⁵⁶

Zeyd b. Sûhân'ın vuslat için gerekli gördüğü bu iki hususiyet A'râf Sûresi 56.⁵⁷ ve Secde Sûresi 16.⁵⁸ âyetlerinde zikredilmektedir. Âyetlerde kulun hem korku hem de ümit içinde olmaları, Allah'ın azabından korkarak ve rahmetini ve sevabını da umarak dua etmeleri istenmektedir.⁵⁹ Ebû Bekir el-Vâsıtî (ö. 320/932) de havf ve tama'ı kalbin iki hasleti olarak kabul etmiştir. Ona göre bu hasletlerle nefis dizginlenir.⁶⁰

Zeyd b. Sûhân'ın talebelerine telkin ettiği diğer bir hususta şudur: "Allah, bizim Rabbimiz, Muhammed bizim Nebîmiz, Kur'ân bizim önderimizdir. Kim bizimle beraberse bizde onunla beraberiz. Bize muhalefet edenlere ise elimiz onların üzerinde olacaktır."⁶¹

Bazı müfessirler Zeyd b. Sûhân'ın bazı sözlerini âyetlerin tefsirinde delil getirmişlerdir. Buna bağlı olarak Tevbe Sûresi 97. âyetini⁶² Zeyd b. Sûhân'ın bir bedevîye verdiği tepki ile izah etmişlerdir. Rivayete göre Zeyd b. Sûhân talebelerine konuşurken bir bedevî gelir ve onun yanına oturur. Bir müddet dersi/sohbeti dinledikten sonra şunları söyler: "Allah'a yemin olsun ki, konuşmaların hoşuma gitti ancak elinin durumu beni şüpheye düşürdü." Zeyd b. Sûhân: "Seni şüpheye düşüren sol elimin (kesik) olması mı?", dedi. Bedevî: "Sağı mı yoksa solu mu keserler bilemedim!" diyerek alaycı bir şekilde şüphesini ızhar etti. Bunun üzerine Zeyd b.

⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/125, 181; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 19/430; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/1091.

⁵⁴ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 19/430; Geniş bilgi için bkz. Ahatlı, Erdinç. "Şakîk b. Seleme". *Türkîye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/306. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

⁵⁵ İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 19/432.

⁵⁶ İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/204; Beyhakî, *Şü'abü'l-îmân*, 2/326; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 58/313; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'l-nübelâ*, 5/107.

⁵⁷ 77 وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوا خَوْفًا وَطَمَعًا bkz. (el-A'râf 7/56).

⁵⁸ 16 تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا bkz. (es-Secde 32/16).

⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12/487, 20/182.

⁶⁰ Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Hüseyn es-Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr (Tefsîru's-Sülemî)*, thk. Seyyid 'Imrân (Beyrût: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1421/2001), 1/230, 2/137.

⁶¹ İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/204.

⁶² 97 الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَنْ لَا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ bkz. (et-Tevbe 9/97).

Sûhân, Allah ne kadar doğru söylemiş diyerek Tevbe Süresi'nin 97. âyetini okudu. Âyette “bedevilerin küfür ve nifakta çok daha şiddetli oldukları” ifade edilmektedir.⁶³ Ayette geçen “a'râb” kelimesi bedevî manasına gelir. Bedevî, kalbi katı, eziyet veren, ehl-i hayrı bilmede yetersiz ve Allah'ın hukukunu bilme ve sünnet konusunda az bilgiye sahip kimse demektir.⁶⁴

5.Basra'da İlk Tekkeyi (Evi) İnşa Eden Şahıstır

Zeyd b. Sûhân, tekke tarihi açısından da özel öneme sahip bir şahsiyettir. Zira o, Kûfeli olmasına rağmen Basra'da ilk evi (tekkeyi) inşa eden şahıs olmuştur. Esasında tasavvuf tarihine bakıldığında ilk tekkenin nerede, ne zaman ve kimler tarafından inşa edildiği konusu ihtilaflı olduğu görülmektedir.⁶⁵ Ancak burada Remle ve Basra olmak üzere iki hâkim görüşün olduğunu bilmek gerekir. Bu konuda bazı müellifler ilk tekkenin Remle'de inşa edildiğini savunurken diğer bazı müellifler ise ilk tekkenin Basra'da Abdülvâhid b. Zeyd'in (ö. 170/786) talebeleri tarafından Hicrî ikinci asrın sonlarına doğru inşa edildiği görüşünde olmuşlardır.⁶⁶

Oysaki Zeyd b. Sûhân her iki hâkim görüşün işaret ettiği bânilerden daha öncesinde yaşamış bir şahsiyettir. Mısırlı tarihçi Makrîzî (ö. 845/1442) de bu hususa dikkat çekerek ibadet için ev (tekke) edinen ilk şahsın Zeyd b. Sûhân olduğu görüşünde olmuştur.⁶⁷ Bu bilgiler ışığında tekke tarihinin ilk nüvesi olarak kabul edebileceğimiz müstakil bir ev inşaatının Zeyd b. Sûhân ile başladığını söylemek gerekir. Bu durumu İbn 'Asâkir (ö. 571/1176), Sibt İbnü'l-Cevzî (ö. 654/1256) ve Safedî (ö. 764/1363) gibi müellifler eserlerinde açıkça beyan etmişlerdir. Bu beyana göre Basra'da zühhd ve ubbâd için ilk evi (ilk tekkeyi) inşa eden şahıs Zeyd b. Sûhân olduğu görülmektedir. Eserlerde inşa sebebi olarak da şu bilgiler yer almıştır. Zeyd b. Sûhân, Basra'ya uğradığında orada kendilerini ibadete adanmış bazı kimseler görür. Bu kimselerin ne ticaretleri ve ne de dünya meşguliyetleri vardır. Bunun üzerine Zeyd b. Sûhân bu şahıslar için müstakil bir ev inşa eder ve o kimseleri de bu inşa ettiği eve yerleştirir. Dostlarından bazılarını da bu kimselerin yeme-içme ve elbise gibi bazı ihtiyaçlarının karşılamalarını emreder.⁶⁸

Sonuç

Tasavvuf tarihine bakıldığında zühhd anlayışının yoğun olarak görüldüğü şehirlerden birisinin de Kûfe olduğu görülmektedir. Kûfe, zühhd anlayışının oluşumunda şehre gelen ve buraya yerleşen çok sayıda sahâbî ve tâbiînin varlığını kabul etmek gerekir. Kûfe zühhdünün hâkim unsurlarından birisi Hz. Ali sevgisidir. İlk dönem Kûfe zâhidlerinde bu husus belirgin vasıf olarak görülmektedir. Kûfe

⁶³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/429; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'l-nübelâ*, 4/496; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/82.

⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/429.

⁶⁵ Bkz. İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 10/359, 11/6; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'l-nübelâ*, 8/127; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 5/21; Câmî, *Nefahâtü'l-üns*, 153.

⁶⁶ Bk. Eyyup Akdağ, “Basra Tasavvuf Ekolünde İlk Tekke Bânisi Süfiler”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 12/2 (01 Temmuz 2026): 754-775.

⁶⁷ Muhammed b. Abdürrezzâk Kürd Ali, *Hutatü's-Şâm* (Dimeşk: Mektebetü'n-Nûrî, 1403/1983), 6/130.

⁶⁸ İbn 'Asâkir, *Târihu medîneti Dimâşk*, 19/441; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, 6/233; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, 15/20.

zühdünün oluşumuna Zeyd b. Sûhân ve kardeşleri Seyhân b. Sûhân ve Sa'sa'a b. Sûhân'ın da katkıları olmuşlardır. Her üç kardeş güçlü hatip, Hz. Ali taraftarı ve Hz. Ali gibi cesur ve büyük kahramanlardır.

Zeyd b. Sûhân'ın sahâbî olduğuna dâir bazı görüşler olsa da genel kanaat onun Hz. Peygamber zamanında yaşadığı ancak Hz. Peygamber'i görmediği şeklindedir. Bu manada Zeyd b. Sûhân'ın ismi muhadramûn ve tâbiînün büyükleri arasında zikredilir. Zeyd b. Sûhân, her ne kadar Hz. Peygamber'i görmese de Hz. Peygamber'in müjdesine nail olmuş bir büyük şahıstır. Bu manada Hz. Peygamber daha önceden Zeyd b. Sûhân'ın elinin kesileceğini ve onun cennetlik olduğunu şu şekilde haber vermiştir: "Bir organı (eli), kendinden önce cennete girecek bir kimseye bakmayı arzu edenler, Zeyd b. Sûhân'a baksın!"

Zeyd b. Sûhân başta Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Âişe... olmak üzere çok sayıda sahâbî ile bire bir görüşmüştür. Ancak onun en çok sevdiği şahıs Selmân-ı Fârisî'dir. Onunla Selmân-ı Fârisî arasında uhuvvet/kardeşlik akdi vardır. Selmân-ı Fârisî, Zeyd b. Sûhân'ın zühd anlayışına etki etmiş ve ondan zühd ve ibadet konularında aşırılıktan kaçınmasını ve ibadetlerini mutedil bir seviyeye çekmesini istemiştir. Bu manada Zeyd b. Sûhân'ın zühd anlayışının temelinde Selmân-ı Fârisî'nin tesirini bilmek gerekir.

Zeyd b. Sûhân, ilim meclisleri tanzim etmiş ve talebeler yetiştirmiştir. Meclislerinde talebelerine ve dostlarına cömert olmalarını ve güzel davranışta bulunmalarını ve güzel ahlaklı olmalarını sürekli tavsiye etmiştir. Meclislerinde ana konu olarak korku ve ümit konularını işlemiştir. Ona göre kulların Allah'ı vesile edinmeleri korku ve ümit olmak üzere iki hasletle mümkündür.

Zeyd b. Sûhân, tekke tarihi açısından da özel öneme sahip bir şahsiyettir. Basra'da ilk tekkeyi inşa edenin o olduğu görülmektedir. İlk tekkenin ne zaman ve nerede inşa edildiği konusu genel manada ihtilafını korusa da makalede yazılan bilgiler ışığında tekke tarihinin Zeyd b. Sûhân ile başlaması gerektiğini söylemek mümkündür. Bu manada Zeyd b. Sûhân, Basra'ya uğradığında orada kendilerini ibadete adanmış bazı kimseler görmüş ve onların rahat bir ortamda müstakil bir evde ibadet etmelerini sağlamak için onlara bu günkü manada tekke diyebileceğimiz bir ev inşa etmiştir. Basralı zahitler Zeyd b. Sûhân tarafından kendileri için inşa edilen bu müstakil evi mesken edinmişler ve bu yerde ibadetlerini yerine getirme gayretinde olmuşlardır.

Kaynakça

- Akdağ, Eyyup. “Basra Tasavvuf Ekolünde İlk Tekke Bânîsi Sûfiler”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 12/2 (01 Temmuz 2026): 754-775. <https://doi.org/10.69576/ihya.1878821>.
- Afîfî, Ebû'l-Alâ. *Tasavvuf*, çev. H. İbrahim Kaçar ve Murat Sülün. İstanbul: Risale, 1996.
- Ahatlı, Erdinç. “Şakik b. Seleme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/306. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Avcı, Casim. “Kûfe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/339-342. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bağdâdî, Ebû 'Ubeyde el-Kâsım b. Sellâm. *Fadâilü'l-Kur'ân*. thk. Mervân el-'Atıyye, Muhsin Harrâbe. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1415/1995.
- Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrût: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Belâzürî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Cumel min ensâbi'l-eşraf*. thk. Süheyl Zükkâr ve Rıyâd ez-Zerkulî. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-fikir, 1417/1996.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn. *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli's-şerî'a*. thk. Abdülmü'tî Kal'acî. 7 cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1408/1988.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn. *Şü'abü'l-îmân*. thk. Muhammed es-Saîd Bisîyûnî. 7 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1410.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefahâtü'l-üns*. çev. Lâmiî Çelebi. nşr. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara. İstanbul: Marifet Yayınları, 2008.
- Cürcânî, Ebû Bekir Abdülkâhir b. Abdurrahmân. *Dercü'd-dürer fî tefsiri'l-âyi ve's-süver*. thk. Velîd b. Ahmed ve iyâd Abdüllatif el-Kaysî. 4 Cilt. Birîntânyâ: Mecelletü'l-hikme, 1429/2008.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali et-Temîmî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, 1404/1984.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed. *Me'âlimüs's-Sünen*. Haleb: Matbaatü'l-ilmiyye, 1351/1932.
- İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasan. *Târîhu medîneti Dimaşk*. nşr. Muhibbiddîn Ebî Sa'id Ömer b. Garâme el-'Amravî. 80 Cilt. Beyrût: Dâru'l-fikir, 1415/1995.
- İbn Abdülberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Cil, 1412/1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali. *el-Muntazam fî târihi'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ, Mustafâ Abdülkâdir 'Atâ. 19 cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali. *Sıfatü's-safve*. thk. Ahmed b. Ali. 2 cilt. Kâhire: Dâru'l-hadîs, 1421/2000.
- İbn Ebî'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *es-Sabru ve's-sevâbu 'aleyhi*. thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1428/1997.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-cil, 1421.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*. thk. Es-Seyyid

- Ebü'l-Mu'âti en-Nûrî. 6 Cilt. Beyrût: 'Âlemü'l-kütüb, 1419/1998.
- İbn Hıbbân, Ebû Hâtîm Muhammed. *es-Sikât*. thk. Muhammed Abdülmüidhân. 9 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-me'ârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir. *İ'lâmü'l-muvakkî'in*. thk. Tâhâ Abdurraûf Said. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-cil, 1973.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsân 'Abbâs. 8 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1968.
- İbn Teymiye, Ebû'l-'Abbâs Takıyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. Nşr. Enver el Bâz, 'Âmir el-Cezzâr. 37 Cilt. Mısır: Dârü'l-Vefâ, 1426/2005.
- İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Kerem. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. 6 Cilt. Beyrût: *Dâru'l-fikr*, 1409/1989.
- İsfahânî, Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-Arabî, 1394/1974.
- Kârî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mollâ. *Mirkâtü'l-mefâtih*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü'l-fikir, 1422/2002.
- Kürd Ali, Muhammed b. Abdürrezzâk. *Hıtatü's-Şâm*. 6 cilt. Dimeşk: Mektebetü'n-Nûrî, 1403/1983.
- Sa'lebi, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed. *el-Keşf ve'l-beyân*. thk. Ebu Muhammed b. 'Âşûr. 10 cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1422/2002.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek. *el-Vâfi bi'l-vefayât*. thk. Ahmed el-Arnâvud-Türkî Mustafâ. 29 cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-türâs, 1420/2000.
- San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm. *Musannefü Abdürrezzâk*. thk. Habîburrahmân el-E'zamî. 11 Cilt. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403.
- Sarıçam, İbrahim. "Nihâvend". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/98-99. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Sem'ânî, Ebû Sa'id Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî. *el-Ensâb*. nşr. Abdurrahmân b. Yahyâ. Haydarâbâd: Meclis-i dâireti'l-meârifî'l-Osmâniyyi, 1382/1962.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Muzaffer Şemseddîn Yûsuf b. Kızıoğlu b. Abdullah. *Mirâtü'z-zamân fî tevârîhi'l-a'yân*. nşr. Muhammed Berekât, Kâmil Muhammed el-Harrât, 'Ammâr Rihâvî. 23 Cilt. Dimaşk: Dârü'r-risâleti'l-'âlemiyye, 1434/2013.
- Sülemî, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Hüseyn. *Hakâiku't-tefsîr (Tefsîru's-Sülemî)*. thk. Seyyid 'Imrân. 2 Cilt. Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1421/2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Târîhu't-Taberî)*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1407.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân fî te'vili'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 cilt. Beyrut: *Müessesetü'r-risâle*, 1420/2000.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'l-nübelâ*. 18 Cilt. Kâhire: Dârü'l-hadis, 1427/2006.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri'l-a'lâm*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-ğarbi'l-İslâmî, 2003.

Extended Abstract

Looking at the history of Sufism (tasawwuf), one of the cities in which the concept of asceticism (zuhd) was particularly prevalent is Kûfa. The formation of the Kûfa school of zuhd must be understood in light of the significant number of Companions (Sahabah) and Successors (tabi'in) who migrated to and settled in the city. A defining trait of the ascetics of Kûfa was their scholarly background and their allegiance to Ali ibn Abi Talib.

Among the foremost ascetics of Kûfa was Zayd ibn Sûhân. While there are differing opinions regarding whether he was a Companion, the prevailing view is that he lived during the lifetime of the Prophet Muhammad (PBUH), though he did not meet Him. Thus, Zayd ibn Sûhân is generally counted among the eminent figures of the tabi'in generation. Despite not seeing the Prophet, Zayd ibn Sûhân was honored with glad tidings from Him. The Prophet foretold the severing of Zayd's hand and gave him the good news of Paradise with the following words: "Whoever wishes to see a man whose limb [hand] will enter Paradise before himself, let him look at Zayd ibn Sûhân."

Zayd ibn Sûhân was regarded as one of the respected and influential leaders of the people of Kûfa. He distinguished himself through powerful rhetoric, as well as his courageous, heroic, and warrior-like character. In the internal conflicts among the Companions, he consistently sided with Ali ibn Abi Talib. His brothers Shayhan ibn Sûhân and Sa'sa'ah ibn Sûhân also exhibited similar qualities.

Zayd ibn Sûhân had encounters and associations with many Companions, including Ali ibn Abi Talib, Umar ibn al-Khattab, Uthman ibn Affan, and Aisha bint Abu Bakr. However, the person he held in the greatest affection was Salman al-Farisi, with whom he had a formal pact of brotherhood (aqd al-ukhuwwah). Salman al-Farisi had a significant influence on Zayd's understanding of zuhd. Observing Zayd's extremely intense devotional practices, Salman advised him to moderate his worship and adopt a more balanced spiritual discipline.

Zayd ibn Sûhân organized scholarly gatherings (majâlis al-'ilm) in which he taught students and nurtured disciples. In his gatherings, he consistently encouraged his students and companions to be generous, exhibit noble conduct, and uphold excellent character (akhlaq ḥamīdah). His primary themes of teaching were fear (khawf) and hope (tāma). According to him, servitude to Allah and spiritual proximity can only be attained through the dual attributes of khawf and tāma.

From the perspective of the history of Sufism, and particularly the history of the Sufi lodge (zawiya), one of Zayd ibn Sûhân's most notable contributions is his establishment of what is considered the first lodge for ascetics and devout worshippers. Although the origins of the first Sufi lodge—where, when, and by whom it was founded—remain a matter of scholarly debate, it is generally believed that the earliest lodges were established toward the end of the second Islamic century (late 2nd century AH). Nevertheless, Zayd ibn Sûhân lived much earlier than the aforementioned period. We wish to discuss this issue in more detail in a future study. In this regard, his construction of an independent lodge dedicated to ascetics may be viewed as the earliest example or model of a Sufi lodge. This view is supported by notable scholars such as ibn Asakir (d. 571/1176), Sibṭ ibn al-Jawzi (d. 654/1256), and al-Safadi (d. 764/1363), who all recorded this in their works. According to their works, Zayd ibn Sûhân was the first person to build a lodge in Basra for the zuhhad (ascetics) and ubbad (devout worshippers). During a visit to Basra, Zayd encountered individuals who had entirely devoted themselves to worship, free from worldly occupations or trade. Recognizing their commitment, he constructed a dedicated dwelling for them and settled them in it. He also instructed some of his companions to provide for their basic needs, such as food, water, and clothing.